

2-26-2020

HISTORICAL TRUTH IN THE IMAGES OF WOMEN IN SHAKHRIZAD STORIES

Gulnora Aminovna Astanova
assoc.prof. department of uzbek linguistics, BSU

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/buxdu>

Part of the Arts and Humanities Commons

Recommended Citation

Astanova, Gulnora Aminovna (2020) "HISTORICAL TRUTH IN THE IMAGES OF WOMEN IN SHAKHRIZAD STORIES," *Scientific reports of Bukhara State University*. Vol. 4 : Iss. 1 , Article 35.

DOI: 10.52297/2181-1466/2020/4/1/9

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/buxdu/vol4/iss1/35>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in Scientific reports of Bukhara State University by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact sh.erkinov@edu.uz.

4. Navoiy A. *Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik, 16-jild.* - T.: Fan, 2000. - 336 b.
5. *Nizomulmuluk. Siyosatnoma yoki siyar ul-muluk.* - Toshkent: Adolat, 1997. - 256 b.
6. Sa'diy Sheroziy. *Guliston.* - Toshkent: A.Qodiriy, 1993. - 101 b.
7. *Qur'oni karim. O'zbekcha izohli tarjima.* - Toshkent: G'.G'ulom, 1992. - 496 b.
8. *G'azzoliy. Ihyou ulumiddin. Birinchi kitob.* - Toshkent: Movarounnahr, 2003. - 232 b.
9. *G'azzoliy. Tavba kitobi.* - Toshkent: Movarounnahr, 2003. - 148 b.
10. *Hayitov Sh. Alisher Navoiyning ko'ngil gulshani.* - Buxoro: BuxDU, 2000. - 166 b.

УДК: 87

ШАХРИЗОДА ҲИКОЯТЛАРИДА ТАРИХИЙ ҲАҚИҚАТЛАРНИНГ АЁЛЛАР ОБРАЗИДА АКС ЭТИШИ

ИСТОРИЧЕСКИЕ ИСТИНЫ В ОБРАЗАХ ЖЕНЩИН В РАССКАЗАХ ШАХРИЗАДЕ

HISTORICAL TRUTH IN THE IMAGES OF WOMEN IN SHAKHRIZAD STORIES

Астанова Гулнора Аминовна

БухДУ ўзбек тилишунослиги каф. доц.

Astanova Gulnora Aminovna

assoc.prof. department of uzbek linguistics, BSU

Аннотация. “Шаҳризода ҳикоятларида тарихий ҳақиқатларнинг аёллар образида акс этиши” номли мақолада аёллар образи билан боғлиқ асарнинг айрим ҳикоятларида ифода этилган лавҳаларнинг тарихий ҳақиқатлиги илмий асосланади. “Минг бир кеча”даги ватанпарвар аёлларнинг образи Шарқ халқлари, шу жумладан Марказий Осиё халқларига хос бўлган “Томарис” ва “Зарина” сингари қадимги замонларга бориб тақалади.

Таянч сўзлар: “Минг бир кеча”, ҳикоят, эртак, канизак, тарих, аёллар образи.

Аннотация. Статья «Историческая правда в образах женщин в рассказах Шахризад» научно основана на исторической достоверности рассказов, представленных в некоторых рассказах, связанных с женскими образами. Образ патриотичной женщины в «Тысячи и одной ночи» уходит корнями в древние времена, такие как «Томарис» и «Зарина», общие для народов Востока, в том числе Средней Азии.

Ключевые слова: “Тысяча одна ночь”, рассказ, сказка, служанка, история, образ женщины.

Annotation. The article entitled “Historical truth in the images of women in Shakhrizad stories” is scientifically based on the historical authenticity of the stories presented in some stories related to female images. The image of patriotic women in “A Thousand and One Nights” has its roots in ancient times, such as “Tomaris” and “Zarina”, which are common to the peoples of the East, including Central Asia.

Key words: “1001 nights”, story, fairy tale, maid, history, the image of a woman.

“Минг бир кеча” асарида Шарқ халқлари ҳикмати, бадий тафаккури акс этган. Чунки шарқ халқлари қадимий ва жуда бой маданиятга эга халқлар сирасига киради. Бу маданиятнинг илдизлари юнон, форс, ҳиндлар, Хитой ва Рум халқлари, шунингдек, Ўрта Осиё халқлари яратган маданиятга бориб тақалади. Бой ёзма адабиётга эга Шарқ халқлари оғзаки поэтик ижоднинг ҳам катта ва ранг-баранг дурларга тўла хазинасини яратди. Шарқ халқлари матал ва масаллари, мақол ва ҳикматлари, эртак ва ҳикоятлари асрлар самараси, халқ донолигининг, сўз санъатининг инжулари сифатида вужудга келди, халқнинг тарихини, турмушини, курашини, оғир ва мусибатли кунларини, шодиёна ва бахт-саодат ҳақидаги орзу-тилақларини ифодалади, халқнинг кучига куч, шуурига шуур қўшди, халқ энг яхши асарларини ардоқлаб сақлади ва уни бир ипга тизиб китоб шаклига келтирди. Ниҳоят, “Минг бир кеча”дек буюк асар дунё юзини кўрди.

“Минг бир кеча”да яратилган энг севимли образ Шахризода образидир. Шахризоданинг зехни, ҳикояларининг ажойиблиги, қизиқарлилиги, шоҳнинг янада кўпроқ эртак эшитиш ҳоҳишини оширади. Шоҳ уни қатл этишни бутунлай унутиб юборади. Шахризоданинг жасорати, донолиги ва тадбиркорлиги яна шундаки, у биринчи навбатда ўзи, синглиси-Дунёзотни бу машъум ўлим даргоҳидан олиб чиқса, иккинчи навбатда бутун аёл зотини ҳам халос этади.

Асар сержило, серзавқ-шавқ, изтиробли, қайғули ва саргузаштларга бой муҳаббат тарихи ҳақида ҳикоя қилади. Маъшуқаларнинг садоқати, муҳаббатини тараннум этади. Асар аёллар масаласига уларнинг ҳақ-ҳуқуқларида қатъийлиги орқали қарайди. Қаҳрамон қизлар асосан подшоҳ, вазир, савдогарларнинг қизлари ёхуд, энг гўзал канизаклар ҳисобланиб, уларнинг ҳар бири ақлли, доно, ўз фикри билан иш юритадиган, ҳаётнинг аччиқ-чучугида қадди букилмас, садоқатли, ўз навбатида инсонга, маъшуқига вафодор, фарах бахш этувчи образлар сифатида гавдаланади.

Ўрта аср тузумининг аёлларга реакцион муносабатига қарамай, тарих хотин-қизларнинг ватанпарварлик, қаҳрамонлик жасоратларини ҳикоя қилувчи ажиб воқеаларга бойдир. Шарқ хотин-қизлари ҳам юрт бошига қора кунлар тушганида эркаклар билан ёнма-ён жангу жадалга киришганларини тарих саҳифаларида битиб қолдирилган. Шу тарихий далиллар фольклорнинг ўзига хос романтикаси, фантастикаси, услуби билан ҳамоҳанг бўлиб, “Минг бир кеча”асарида аёлларнинг кўпдан-кўп ватанпарвар ва қаҳрамон образлари яратилди.

“Минг бир кеча”даги ватанпарвар қаҳрамон аёллар образи илдизи қадим замонларга, Шарқ, жумладан Ўрта Осиё халқлари учун муштарак бўлган “Тўмарис”, “Зарина” каби тарихий ривоятларга бориб тақалади.

Тарихдан маълумки, Шарқ халқлари азал-азалдан босқинчи халқлар томонидан кўплаб азият чеккан. Яъни дунё яратилибдики, ҳаёт қарама-қаршиликлардан ва курашлардан иборат қилиб қўйилган. Бундай курашларда жасорат кўрсатган аёлларнинг ўрни ўзгача. Улар босқинчиларга қарши эркаклар билан ёнма-ён туриб жанг қилганлар, қаҳрамонлик ва жасорат кўрсатганлар. Бу қаҳрамонлик ҳодисалари, хотин-қизлардаги ватанпарварлик ҳис-туйғуси “Минг бир кеча” ҳикояларида бадиий тарзда мужассамлашган, ҳаёт воқелиги билан романтик идеаллар чатишиб, бирлашиб кетган.

Бундай лавҳаларни, хусусан, асарнинг “Подшоҳ Умар ибн Нуъмон, унинг Шаррикони ва Зуулмакон номли ўғиллари ҳикояси”[1;3]даги малика Абризанинг довюрраклиги, паҳлавонлигида, “Али Нуриддин ва Марям зуннория”[2;3] қиссасидаги Марямнинг шижоатларида, “Шаҳзода ва етти вазир” ҳикоясидаги канизакнинг ҳикоятдаги бир маликанинг паҳлавонлиги тасвирида кузатиш мумкин.

Малика Абриза – Рум диёри шоҳининг қизи. Ёшлигидан жасурликка, паҳлавонликка, курашларда енгилмасликка ўрганган, ҳозирги замон тили билан айтганда кўп қиррали доно, оқила қиз. Ўз лашкари билан румликларга қарши кураш учун йўлга чиққан шаҳзода Шаррикони йўлда адашиб қолиб, ярим тунда бир водийга етиб келади. У ерда чиройли манзаралар орасида ўнта гўзал канизак билан бирга турган малика ва уларнинг яккама-якка курашга даъват этиб турган бир кампирга дуч келиб қолади. Бир пас уларни орқадан кузатиб туриб, маликанинг кампир билан олушувини, унинг чаққон ҳаракатлар билан бир неча марта кампирни енгганини хайратла кузатади. Шундан сўнг қизнинг паҳлавонлигини яна бир қарра синаш учун отини унга томон елдек учуриб, қизнинг олдига тўхтади ва ўзини бир мусофир мусулмон деб таништиради. Шаррикони уни ўлжа олишга умид боғлайди. Уни курашга чорлайди.

“Эй, йигит, курашга тайёрлан”, - дебди қиз енгларини шимариб. Шаррикони ўзини мутлақ йўқотибди. Бир онда Шаррикони кўллари титрай бошлабди, канизак уни кўтариб, ерга урибди. Сўнг унинг кўкрагига ўтириб олибди-да: “Энди нима дейсан? Хохлаган динингда ўлдиришим мумкин”, - дебди[1;17].

Шундан сўнг Шаррикон яна бир неча марта уни курашга даъват этса-да, барибир киздан енгилaveraди. Шунда пахлавон киз: “ Румлар ерига хужум қилмоқ истаганларнинг холи шу”, - дейди.

Ҳикояда малика Абриза орқали ҳамма замонда ҳам ўз она юртини душмандан мудофаа қилишда ҳаммиша тайёр тура оладиган мард, пахлавон, жасур аёл тимсоли кўрсатилади.

Бундай жасур, кўркмас, ўз ватани ҳимояси учун доимо тайёр аёллар тарихда кўплаб ўтганлиги маълум. Чунончи Ўрта Осиёлик жасур Тўмарис, Рай ҳукмдори Саййида Хотун фаолиятлари бунга ёрқин мисолдир. Чунончи, Ғазнавийлар султони Маҳмуд ибн Сўбук – Тегин (998-1030) йилда Рай ҳукмдорининг ёшлигидан фойдаланиб, уни ўзига бўйсундирмоқчи бўлади. Саййида Хотунга элчи юбориб, Рай масжидларида жума хутбасида унинг номи зикр этилишини, тангаларга унинг унинг расми зарб этилишини талаб қилади. Агарда истаги бажо келтирилмаса, Райга қўшин юборажагини тайинлайди. Саййида Хотунга бу гапларни етказган элчи ўз ҳукмдорига унинг қуйидаги айтганларини олиб боради:

“Султон Маҳмудга айт, эрим Фахр уд-Давла ҳаётлигида султоннинг Райга хужумидан хавфсирарди. Эрим вафот этгач, мен бундай хавфдан йироклашдим. Менимча султон Маҳмуд оқил киши, у аёл билан курашишни ўзига эп кўрмас. Маълумки, нафақат шер, балки мода шер ҳам хавfli бўлади. Агар у бизга хужум қилса, Аллоҳ билгувчи, мен ундан қочмасмен. Ва икки ишдан бири содир бўлади: ё мен ғолиб бўламан, ё мағлуб. Агарда мен мағлуб бўлсам, оёғи остида юздан ортиқ ҳокими бўлган султон Маҳмудни енгдим, деб жар соламан. Агар у мени енгса, бутун оламга султон Маҳмуд аёл киши билан жангга киришиб, енгбди, деган уят гап тарқайди ва унинг номи ўчирилади. Бунинг учун у мадҳ этилмайди, унга шоирлар шеър битмайди. Чунки бу – аёл устидан ғалабадир. Элчи оғзидан бу гапларни эшитган султон бошқа ҳеч ҳам Райга кўз олайтирмайди. Натижада Саййида Хотун давлатни 39 йил тинч – осуда бошқаришга муваффақ бўлади[3;45].

“Минг бир кеча” асарида ана шундай қаҳрамон аёллар тимсоли яратилган. Шаҳризода бошқа қаҳрамон – киз образига қуйидагича тавсиф беради: “У ёзув-чизув, ҳисобу фасоҳат илмини ўрганибди. Ҳатто от миниб, шижоатли бўлиб етишибди. Заркашлик, дўзандалик, зуннор-уқа тўқиш ҳунарларини ўрганиб олибди. У эркагу хотинларга мансуб бўлган барча санъатларни эгаллаб, ниҳоят замонасининг фаридаси ўз асрининг ятмоси бўлиб етишибди”[2;66]. Бу “Нуриддин ва Марям зуннория” қиссасидаги фарангистон шохининг кизи Марям ҳақида[2;3].

Асарда аёллардан чиққан давлат арбобларини ҳам кўришимиз мумкин. Жумладан, “Али Шор билан Зумуррад” ҳикояси[4;122]даги Зумуррадининг ҳикоя давомидаги хатти-ҳаракатларида ўша замон Шарқ султонликларидаги аёллар билан бўлиши мумкин бўлган воқеа-ҳодисалар тафсилоти бадиийлаштириб берилганига гувоҳ бўламиз.

Ҳикояда келтирилишича, Зумуррад севгилиси Али Шорни излаб шаҳарма-шаҳар кезади. Шу аснода бир шаҳар дарвозасидан кириб, ғалати ҳодисага дуч келади. Қараса, аскарлар, амирлар ва шаҳар ақобирлари йиғилиб туришган экан. Зумуррад хайрон бўлиб: “Эй, шаҳар аҳли, қандай воқеа рўй берди?” – деб сўраганида, сарой ахлларида бири жавоб берибди:

“Ҳадялар беришда бахиллик қилмовчи зот бахт ато қилиб, сени шу шаҳарнинг султони қилиб тайинлади. Бу ўлкадаги барча бошлар устидан ҳоким бўлдинг”[4;150]. Ҳикояда келтирилишича, бу шаҳарда бир одат бўлади: подшо вафот этса-ю, унинг зурриёти бўлмаса, лашкарлар шаҳар ташқарисига чиқиб, уч кун кутиб туришаркан, кимки шаҳарга белгиланган йўлдан кириб келса, уни ўзларига султон қилиб кўтаришаркан. Улар яна Зумуррадга давом этиб дейдилар: “Худога шукурким, у турк авлодидан бўлган чиройли бир инсонни биз томонга йўллади”[4;150].

Ҳикоя давомида Зумуррадининг тахтга ўтириб, хазинадан аскарларга нафақа улашиши, барча қуллар ҳамда шаҳар аҳолиси унга сўзсиз итоат этиши, шу йўсинда бир қанча муддат ҳукмронлик қилгани ҳақида айтилади. “Ундаги саховат ва ифбат кишилар қалбида унга нисбатан буюк ҳурмат уйғотибди. У солиқларни бекор қилибди, қамоқдагиларни озод этиб, зулмни ўртадан кўтарибди. Шу туфайли барча аҳоли уни яхши кўриб қолибди”[4;151].

“Минг бир кеча”даги бундай лавҳа тарихда ҳам бўлиб ўтганини тарихчи олимлар қайд этадилар. Чунончи, “Бухоро тарихи” китобида Наршахий маълумотларига асосланиб, араблар истилосидан олдин Бухорони ҳукмдор аёл бошқарганини чиройли кўринишларда тасвирлаб берган: “Малика ҳар куни от устида Бухоро кўхандизидан ташқарига чиқиб, Регистон дарвозаси ёнида тўхтар ва тахтга ўтирар эди. Унинг ёнига ғуломлар ва сарой аҳли, яъни хизматкорлар ва аслзодалар тўпланар эди. Малика шундай бир тартиб жорий қилган эдики, бу тартибга мувофиқ унинг даргоҳига қишлоқ аҳолисидан 200 га яқин ўспирин деҳқон ва шахзодалар келиши, уларнинг белларига олтин камар боғланган ва қиличлари елкалари орқали осилган бўлиши керак эди.

Малика улар олдида чиқар, уларнинг ҳаммаси маликага мулозимат қилиб, икки қатор бўлиб, саф тартиб турар эди. Малика подшоликнинг ишлари ҳақида улар билан маслаҳатлашар, буйруқлар берар ва маъқул тушган кишига хайру эҳсонлар бериб, номаъқулини жазолар эди. Малика бу ерда шу йўсинда эрталабдан то нонушта пайтигача ўтирар, сўнгра қалъага қайтар ва у ердан ўз яқин кишиларига ноз-неъмат ҳамда таомлар юборар эди. Кечга яқин Малика яна шу тариқа қалъадан чиқар ва тахтга ўтирар эди”[5;17].

Энди шунга ўхшаш воқеани Б. Учоқнинг китобидаги маълумот билан таққослаймиз. Унинг ёзишича, давлатни бундай одилона бошқарган Шарқ аёллари кўплаб топилади. Чунончи, 1257 йилдан бошлаб, Эроннинг жанубий вилояти Кирмонни эри Қутбиддин султон вафот этиб, унинг доно ва оқила хотини Қутлуғ – Туркон давлатни идора қилганлигини ёзади. Қутлуғ – Туркон ҳақиқатгўй, ўз давлатини оқилона бошқара оладиган, халқининг фаровон ҳаёти учун жон куйдирадиган, олимлар ғамхўри, бинолар қурувчиси, кўплаб хайрия муассасаларини ташкил этувчи аёл бўлганлигини тарихчи Мирхонд ҳам айтиб ўтганини Б.Учоқ таъкидлайди[3;62]. Бу аёл Кирмоннинг денгиз ва қуруқлик тижорат йўлини ҳам ўз кўлига олиб, давлатини 12 йил осуда бошқаради ва 1282 йилда вафот этади.

Ундан сўнг Кирмонни унинг қизи Подшоҳ Хотун бошқарган, у аёл жуда гўзал, хушхулқ, онасидек олимларни кадрлаб, халқи ҳаётини яхшилашга интиланлигини, у жуда зўр хатот ва шоира бўлганлигини ҳам таъкидлайди[3;77].

Ёки 1249 йилда Миср султони Малик Солиҳ вафот этиб, унинг хотини турк Абдулло қизи Шажарат ад-Дур салтанатни бошқарганини биламиз. Шажарат ад-Дур шу даражада оқила ва билимдон бўладики, ўша даврда Дамашқни французлар ишғол қилган пайтда улар қўшинини тор-мор эттириб, Людовик IX билан бирга мингдан ортик фаранг аскарларини ҳам асирга олишади. Шунингдек, Шажарат ад-Дур биринчи бўлиб Мисрда Баҳрия мамлуклари султонлигига асос солди, қайсики бу султонликни 140 йил мобайнида 25 султон бошқаради. Сурияни салбчилар ҳужумидан асраб қолган ҳам, Маккага Каъбапўш юборишни биринчилардан бўлиб ташкил этган ҳам ана шу Шажарат ад-Дурдир[3;58].

“Минг бир кеча” асаридаги малика Абриза, Зумуррад ёки малика Будурлар образи ҳаётдаги ана шундай оқила, тадбиркор, жасур маликалар – Шажарат ад-Дур, Қутлуғ-Туркон, Подшоҳ Хотунлар тимсоли эканлигига ишонч ҳосил қиламиз[3;69].

Шундай қилиб, инсон руҳий оламини очувчи, гоҳо ғайбдан дараклар берувчи ажиб эртақлар оламига илмий талқин нигоҳи билан қарасак, эртақда тасвирланган ажойиб-ғаройиб воқеаларни энди ёлғон чўпчак деб эмас, балки ҳаётий ҳақиқат, чиндан юз бериши мумкин бўлган воқеа-ҳодисалар сифатида идрок этамиз.

АДАБИЁТЛАР

1. *Ming bir kecha. Arab ertaklari. /Mutallibov S. tarj. - T., 1960. 8 jildlik. J. 2. - 420 b.*
2. *Ming bir kecha. Arab ertaklari. /Mutallibov S. tarj. - T., 1963. 8 jildlik. J. 8. - 601 b.*
3. *Uchok B. Jenshini pravitel'nitsi v musulmanskih gosudarstvax. - M., 1982. - 202 s.*
4. *Ming bir kecha. Arab ertaklari. /Mutallibov S. tarj. - T., 1962. 8 jildlik. J. 4. - 470 b.*
5. *Barakaev J., Haydarov Y. Buxoro tarixi. - T., 1991. - 167 b.*